

Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση
αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε
διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Α΄ Γυμνασίου

Θεματική ενότητα:

Εικόνες της Ελλάδας στην ποίηση

Τίτλος:

**«Όψεις της Ρωμιοσύνης: σχεδιάζοντας μια γιορτή για τον
Γιάννη Ρίτσο»**

Συγγραφή: ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εφαρμογή: ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμασούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Όψεις της Ρωμιοσύνης: σχεδιάζοντας μια γιορτή για τον Γιάννη Ρίτσο.

Εφαρμογή σεναρίου

Ιωάννης Κονδυλόπουλος

Δημιουργία σεναρίου

Ιωάννης Κονδυλόπουλος

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τάξη

Α΄ Γυμνασίου

Χρονολογία

Από 15-01-2013 έως 01-03-2013.

Διδακτική / θεματική ενότητα

Εικόνες της Ελλάδας στην ποίηση

Διαθεματικό

Όχι

Χρονική διάρκεια

12 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

αίθουσα διδασκαλίας με διαδραστικά συστήματα και ενσύρματη σύνδεση με το διαδίκτυο στις αίθουσες.

II. Εικονικός χώρος: Wiki τάξης, ιστοσελίδα σχολείου.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για τον μαθητή: υπολογιστής με πρόσβαση στο διαδίκτυο, γνώση της χρήσης προγραμμάτων επεξεργασίας κειμένου, δημιουργίας παρουσιάσεων και/ή Windows Movie Maker (για δημιουργία αφίσας, παρουσίασης και/ή βίντεο).

Για τον εκπαιδευτικό: γνώσεις Τ.Π.Ε. Α΄ επιπέδου τουλάχιστον, δυνατότητα διαχείρισης Wiki, ετοιμότητα για εφαρμογή ομαδοσυνεργατικής μεθόδου και εκπόνησης σχεδίων εργασίας.

Για τη σχολική μονάδα: αίθουσες με διαδραστικά συστήματα διδασκαλίας και πρόσβαση στο διαδίκτυο (ενσύρματα και ασύρματα) (διαθέσιμο εργαστήριο πληροφορικής σε περίπτωση που δεν υπάρχουν διαδραστικά συστήματα).

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Ιωάννης Κονδυλόπουλος, Όψεις της Ρωμοσύνης: σχεδιάζοντας μια γιορτή για τον Γιάννη Ρίτσο, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Α΄ Γυμνασίου, 2012.

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το σενάριο αυτό είχε ως στόχο να ανταποκριθεί στις ανάγκες όχι μόνο της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας, αλλά και να καταλήξει στη διοργάνωση μιας γιορτής για τον Γιάννη Ρίτσο στο σχολείο μου, το οποίο, άλλωστε, φέρει το όνομα του μεγάλου νεοέλληνα ποιητή.

Ξεκινώντας από τη μελέτη της σύντομης ποιητικής συλλογής του Ρίτσου με τίτλο *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, οι μαθητές ήρθαν –για πρώτη φορά στη σχολική τους ζωή– σε επαφή με μια ποιητική συλλογή, μέσω της οποίας προσέγγισαν όψεις της ελληνικότητας, όπως αυτή παρουσιάζεται στο έργο του ποιητή της *Ρωμοσύνης*.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Η αποσπασματικότητα έχει συχνά επισημανθεί ως το βασικότερο μειονέκτημα της ανθολόγησης κειμένων στα σχολικά εγχειρίδια. Για τον λόγο αυτό, στα νέα προγράμματα σπουδών ([ΝΠΣ](#)) προτείνεται η μελέτη μυθιστορημάτων, εκτενέστερων κειμένων ή ποιητικών συλλογών. Από την άλλη, στόχος των ΝΠΣ είναι η παραμετροποίηση των σεναρίων διδασκαλίας με βάση τις ανάγκες των μαθητών μιας συγκεκριμένης περιοχής ή ενός σχολείου. Με τη λογική αυτή εκπόνησα και εφάρμοσα ένα σενάριο που αφορμάται από μια σύντομη ποιητική συλλογή και αφορά σε έναν ποιητή που σχετίζεται με την περιοχή και το σχολείο στο οποίο υλοποιήθηκε.

Η συλλογή αυτή επιλέχθηκε με τα παρακάτω κριτήρια: α) είναι σύντομη και εύκολα προσπελάσιμη είτε μέσω του διαδικτύου είτε τυπωμένη. β) Είναι σχετικά εύληπτη. Άλλωστε, το ένα τρίτο περίπου από τα ποιήματα που την αποτελούν έχει ανθολογηθεί στο παρελθόν στα σχολικά ανθολόγια. γ) Τα ποιήματα προσφέρονται για την προσέγγιση του θέματος της ελληνικότητας από τον Γιάννη Ρίτσο καθώς και για συγκρίσεις με ομόθεμα ποιήματα του ίδιου ποιητή ή ομοτέχνων του. δ) Τα ποιήματα με την πλούσια εικονοποιία τους μπορούν να αποδοθούν εικαστικά. ε) Τα ποιήματα έχουν μελοποιηθεί και μπορούν να αξιοποιηθούν και μουσικά στην προγραμματιζόμενη εκδήλωση.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Με το σενάριο αυτό επιδιώξαμε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να γνωρίσουν την εικόνα της Ελλάδας (ως φυσικού τοπίου, αλλά και ως τόπου με συγκεκριμένο ιστορικό παρελθόν) και των ανθρώπων της, όπως παρουσιάζεται σε μια κρίσιμη ιστορικά στιγμή από τον Γ. Ρίτσο,

- να συνειδητοποιήσουν ότι οι αναπαραστάσεις ενός τόπου έχουν στοιχεία διαχρονικότητας, αλλά προσλαμβάνουν και συγκεκριμένη φόρτιση, ανάλογα με τις ιστορικές συγκυρίες, κατά την εποχή τόσο της δημιουργίας όσο και της πρόσληψης μιας ποιητικής συλλογής,
- να αντιληφθούν την αξία της ελευθερίας και της δημοκρατίας για κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο και τη συνάφειά τους με το αίτημα για αξιοπρεπή διαβίωση και καταξίωση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Με το σενάριο αυτό επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να έρθουν σε επαφή με έναν από τους κύριους εκπροσώπους της νεότερης ποίησής μας,
- συνεξετάζοντας ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου και ομοτέχνων του, να αντιληφθούν τον διάλογο των κειμένων μεταξύ τους, αλλά και ενδεχόμενες κοινές αναζητήσεις του ποιητή με έναν ακόμη εκπρόσωπο της λεγόμενης γενιάς του Τριάντα, τον Οδυσσέα Ελύτη, στο ζήτημα της ελληνικότητας,
- να αντιληφθούν την έννοια της ποιητικής συλλογής,
- να γνωρίσουν τα βασικά γνωρίσματα του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου, του στίχου που, κατά τον [Σεφέρη](#), «βρίσκεται στο βαθύτερο κυμάτισμα της λαλιάς μας»,
- να έρθουν σε επαφή με τους βασικούς αφηγηματικούς τρόπους (αφήγηση, περιγραφή, διάλογο, σχόλιο),
- να συνειδητοποιήσουν τη λειτουργία του τίτλου ως παρακειμενικού στοιχείου.
- να εξοικειωθούν με τη χρήση σχημάτων λόγου, όπως η παρήχηση, η μεταφορά, η παρομοίωση, η προσωποποίηση και να αντιληφθούν ότι τα σχήματα αυτά εκπληρώνουν συγκεκριμένους στόχους του ποιητή,
- να προβληματιστούν για την πρακτική να μελοποιούνται ποιήματα και τους στόχους που αυτή εξυπηρετεί.

Γραμματισμοί

Με το σενάριο αυτό επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να ανιχνεύσουν θέματα ή μοτίβα σε μία ποιητική συλλογή ή σε ομόθεμα ποιήματα και να συγκρίνουν τον τρόπο προσέγγισής τους,
- να εντοπίζουν τους αφηγηματικούς τρόπους σε ένα ποίημα,
- να εξοικειωθούν με τη χρήση των εργαλείων του Web 2.0, ως πεδίου γόνιμης συνεργασίας, στο οποίο μπορούν να διατυπώνουν τεκμηριωμένες απόψεις για τις αναγνωστικές τους προτιμήσεις,
- να επιχειρήσουν να γράψουν ατομικά ή σε συνεργασία με τους συμμαθητές τους δικά τους κείμενα (δοκίμιο, λιανοτράγουδο),
- να συνδημιουργήσουν μια γιορτή για τον ποιητή (με συγγραφή κειμένων για αυτή, δημιουργία παρουσίασης ή βίντεο για τα *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*),
- να αναγνωρίζουν το ύφος και τον χαρακτήρα ενός τραγουδιού.

Διδακτικές πρακτικές

Με την από κοινού επεξεργασία ενός ευρύτερου ποιητικού έργου οι μαθητές συνεργάστηκαν για να ξεπεράσουν τις ερμηνευτικές δυσκολίες. Μέσω της κοινότητας αναγνωστών που δημιουργήθηκε από την αρχή του σχολικού έτους υπό τον μεταφορικό τίτλο «Ο Κήπος μας»¹, οι μαθητές επικοινωνούσαν μεταξύ τους και διαδικτυακά, μοιράζονταν ιδέες και απόψεις, εξέφραζαν κρίσεις και προτιμήσεις για ποιητικές επιλογές και πρακτικές και συνδιαμόρφωσαν υλικό για μια γιορτή. Παράλληλα, αξιοποίησαν υλικό για τον Γιάννη Ρίτσο, που ήταν αναρτημένο στην [ιστοσελίδα του σχολείου](#), αλλά και σε άλλους διαδικτυακούς τόπους που εντόπισαν μόνοι τους οι μαθητές. Στο σενάριο εφαρμόστηκαν τόσο η ομαδοσυνεργατική

---

¹ Βλ. Ιωάννης Κονδυλόπουλος, Τι εξημέρωσε ο Μικρός Πρίγκιπας, .Νεοελληνική Λογοτεχνία Α΄ Γυμνασίου, 2012.

μέθοδος όσο και παραδοσιακότερες μέθοδοι διδασκαλίας, ενώ οι μαθητές εκπόνησαν ατομικές και ομαδικές εργασίες και αξιολογήθηκαν μέσω αυτών.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Με την ευκαιρία της μετονομασίας του σχολείου μας σε 4^ο Γυμνάσιο Σπάρτης «Γιάννης Ρίτσος», προγραμματίζουμε μια εκδήλωση προς τιμήν του ποιητή της «Ρωμοσύνης». Προτείνεται, λοιπόν, εδώ, ένα σενάριο διδασκαλίας, το τελικό προϊόν του οποίου θα είναι η διοργάνωση της εκδήλωσης αυτής.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Η ενότητα «Εικόνες της Ελλάδας στην ποίηση» αποτελεί τη δεύτερη από τις τρεις προτεινόμενες ενότητες του [Νέου Προγράμματος Σπουδών](#) (ΝΠΣ) για τη Λογοτεχνία Β΄ Γυμνασίου. Η επιλογή της κρίνεται επιτυχής, καθώς έδωσε στους μαθητές την ευκαιρία να διερευνήσουν την προσωπική τους σχέση με τον τόπο μας και την ιστορία του, τις αναπαραστάσεις και τις στερεοτυπικές αντιλήψεις τους για αυτόν, με όχημα αποκλειστικά τον ποιητικό λόγο.

Αξιοποίηση των Τ.Π.Ε.

Ένας από τους σκοπούς του ΝΠΣ είναι η δημιουργία κοινοτήτων αναγνωστών. Για την επίτευξή του κρίθηκε ενδεδειγμένη η χρήση των δυνατοτήτων του Web 2.0 για ασύγχρονη επικοινωνία ανάμεσα στις ομάδες και έτσι δημιουργήθηκε από την αρχή της χρονιάς το Wiki της τάξης. Επίσης, στο σενάριο αυτό αξιοποιήθηκαν τα λογισμικά δημιουργίας παρουσιάσεων και επεξεργασίας κειμένου, ενώ οι μαθητές άντλησαν υλικό από ιστοσελίδες και από το YouTube.

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

Γιάννης Ρίτσος. *Δεκαοχτώ Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*. Αθήνα: Κέδρος, 1987 [1973].

Γιάννης Ρίτσος, «Ρωμιοσύνη». Στο *Ποιήματα 1930-1960*, Β', 59-72. Αθήνα: Κέδρος, 2000. (βλ. το ποίημα στο Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, όπου και απαγγελία του ποιητή)

Οδυσσέας Ελύτης, «Ο ήλιος»². Στο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Γυμνασίου*, 7. Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2000.

Οδυσσέας Ελύτης, «Το τρελοβάπορο» από τη συλλογή *Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας* (1971). Στο *Ποίηση*, 247. Αθήνα: Ίκαρος, 2002.

Λογοτεχνικά κείμενα σχολικών εγχειριδίων

ΚΝΑ Α' Γυμνασίου

Δημοτικό τραγούδι, «Ένας αϊτός περήφανος»

Γιάννης Ρίτσος, «Τζιτζίκια στήσαν τον χορό»

ΚΝΑ Γ' Γυμνασίου

Οδυσσέας Ελύτης, «Το Άξιον Εστί»

Γιάννης Ρίτσος, «Αρχαίο θέατρο»

Γιώργος Σεφέρης, «Με τον τρόπο του Γ.Σ.»

ΚΝΑ Α' Λυκείου

Δημοτικό τραγούδι, «Της νύχτας οι αρματολοί»

ΚΝΑ Β' Λυκείου

Γιάννης Ρίτσος, «Ρωμιοσύνη»

---

² Πρόκειται για απόσπασμα («Ε σεις στεριές και θάλασσες... κουκουρίκου τους») από τη συλλογή *Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας* (1971). Στο *Οδυσσέας Ελύτης. Ποίηση*, 237. Αθήνα: Ίκαρος, 2002.

Γιάννης Ρίτσος, [«Ο τόπος μας»](#)

Υποστηρικτικό υλικό

Αναγνώσεις

Γιάννης Ρίτσος, «Η Ρωμοσύνη» [ανάγνωση από τον ποιητή αποσπάσματος από το ποίημα I (πηγή: [Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού](#))

Ο Γιάννης Ρίτσος διαβάζει τη Ρωμοσύνη, 1999 [1974], Lyra (επανακυκλοφόρησε στη σειρά «Οι Έλληνες ποιητές διαβάζουν έργα τους», με τίτλο: *Ο Ρίτσος διαβάζει Ρίτσο. Ρωμοσύνη*, Lyra, χ.χ.)

Τραγούδια

*Τα 18 λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*³, μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, ποίηση: Γιάννης Ρίτσος, ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας, Άννα Βίτση, 2003 [1974] Minos-EMI.
Ρωμοσύνη, μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, ποίηση: Γιάννης Ρίτσος, ερμηνεύει: Γρηγόρης Μπιθικώτσης, 2004 [1966] Minos-EMI.

Ταινία

[Τα τραγούδια της φωτιάς](#)⁴, Νίκος Κούνδουρος, 1975.

Ιστοσελίδες

[Γιάννης Ρίτσος. 1909-1990](#). (Αφιέρωμα Επτά Ημέρες της εφημ. *Η Καθημερινή*, 12-11-2000) [11-6-2013].

4^ο Γυμνάσιο Σπάρτης «Γιάννης Ρίτσος». [Η ιστοσελίδα του σχολείου για τον Γιάννη Ρίτσο](#) [11-6-2013].

³ Πληροφορίες για το έργο και τις υπόλοιπες εκδόσεις του βλ.:

http://el.wikipedia.org/wiki/18_%CE%9B%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%84%CF%81%CE%AC%CE%B3%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A0%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1%CF%82 [11-6-2013].

⁴ Βλ. σχετικά:

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CE%B4%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%AC%CF%82 [11-6-2013]

Διδακτική πορεία / στάδια / φάσεις

Α' φάση: Πριν την ανάγνωση (1 ώρα)

Καταρχάς, οι μαθητές, χωρισμένοι στις ομάδες με τις οποίες είχαν εργαστεί στο πρώτο τρίμηνο, παρακολούθησαν στο YouTube το [εισαγωγικό βίντεο που προβλήθηκε κατά την έναρξη των Ολυμπιακών αγώνων του 2004](#) (διάρκειας: 2.44'). Το βίντεο προβλήθηκε δύο φορές, και αφού στους μαθητές είχε διανεμηθεί το [φύλλο εργασίας 1](#) (κοινό για όλες τις ομάδες), ενώ προβαλλόταν χωρίς ήχο και κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του φύλλου εργασίας από τις ομάδες. Κατόπιν, οι μαθητές συζήτησαν και επεξεργάστηκαν στο πλαίσιο της ομάδας τους το [φύλλο εργασίας 1](#) (κάθε ομάδα επεξεργάστηκε ένα φύλλο εργασίας, το οποίο είχε, βέβαια, διανεμηθεί σε όλα τα μέλη της). Στο δεύτερο μισό αυτής της ώρας οι ομάδες ανακοίνωσαν εκ περιτροπής τις απαντήσεις στην ολομέλεια, μέσω των εκπροσώπων τους.

Στόχος εδώ ήταν να ξεκινήσει η συζήτηση για τις εικόνες της Ελλάδας που προβάλλονται ως αντιπροσωπευτικές (ή αναπαράγονται ως στερεότυπα, όπως ενδεχομένως να διαφαινόταν μέχρι το τέλος της επεξεργασίας του σεναρίου αυτού) σε «κείμενα» του συγκεκριμένου είδους. Με ενδιέφερε εξ αρχής, ιδιαίτερα, όχι απλώς η καταγραφή των εικόνων που εμπεριέχονται στο βίντεο, αλλά και ο τρόπος που τις προσέλαβαν οι μαθητές. Ενδεικτικά αναφέρω ότι στην ερώτηση «γιατί δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της κλασικής αρχαιότητας» οι μαθητές αναπαρήγαγαν την αντίληψη περί ανωτερότητας του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Οι μαθητές, από την άλλη, δεν εντόπισαν εύκολα τις εικόνες που σχετίζονται με τον βυζαντινό πολιτισμό, ενώ οι ομάδες στις εικόνες του φυσικού περιβάλλοντος είχαν μοιρασμένες απόψεις: οι μισές είδαν να υπερτονίζονται οι ηλιόλουστες εικόνες από το ελληνικό καλοκαίρι και τις θάλασσες, ενώ οι υπόλοιπες εστίασαν στις εικόνες των βουνών, ποταμών κλπ. Πάντως, τα παιδιά συμφώνησαν ότι στόχος του δημιουργού του βίντεο ήταν, μέσα από καταγισμό εικόνων και με τη συνοδεία της κατάλληλης μουσικής (που έπαιζε τον ρόλο του

συνεκτικού ιστού ανάμεσα στις ετερόκλητες εικόνες, όπως σημείωσε μία από τις ομάδες,) να προβάλλει την εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας, τονίζοντας, παράλληλα, το ιστορικό παρελθόν αυτού του τόπου, το φυσικό του κάλλος, τις παραδόσεις και τα έθιμα του λαού μας, χωρίς να παραλείπει, φυσικά, τις αθλητικές αναφορές. Λόγω έλλειψης χρόνου παραλείφθηκε η δραστηριότητα 6 του [φύλλου εργασίας 1](#).

Οι ομάδες συνεργάστηκαν καλά. Μετά την πρώτη προβολή του βίντεο παρότρυνα τα μέλη κάθε ομάδας να συνεννοηθούν μεταξύ τους και να αναλάβει, κατά τη δεύτερη προβολή του βίντεο, κάθε μέλος να καταγράψει για λογαριασμό των υπολοίπων μία μόνο από τις κατηγορίες των εικόνων που συναποτελούσαν το βίντεο (π.χ. ένας να καταγράψει τις εικόνες από το φυσικό περιβάλλον, ένας τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της αρχαιότητας κ.ο.κ.). Έτσι, οι μαθητές, παρά τον γρήγορο ρυθμό εναλλαγής των εικόνων, μπόρεσαν με ευκολία να τις καταγράψουν και να τις θέσουν στη διάθεση του γραμματέα της ομάδας τους, ο οποίος ανέλαβε να αντιγράψει και να αναρτήσει τον πίνακα του [φύλλου εργασίας 1](#) στο Wiki. Έτσι, οι γραμματείς των ομάδων συμπλήρωσαν τους πίνακες με τις παρατηρήσεις, όταν πήγαν στο σπίτι⁵.

Για το σπίτι ανατέθηκε, επίσης, η εξής ατομική εργασία: «Να υποθέσεις ότι, στο πλαίσιο μαθητικών ανταλλαγών, το σχολείο μας επισκέπτεται μια μακρινή χώρα στο εξωτερικό. Ορίζεσαι ως υπεύθυνος για να εκφωνήσεις έναν λόγο, ώστε να παρουσιάσεις τη χώρα μας και την ιστορία της στην εναρκτήρια συνάντηση γνωριμίας με τους μαθητές του συγκεκριμένου σχολείου. Να γράψεις ένα κείμενο αντιπροσωπευτικό της χώρας μας και των ανθρώπων της».

Με την εργασία αυτή επιδιώξαμε οι μαθητές να αξιοποιήσουν, περισσότερο ή λιγότερο κριτικά, ό,τι συζητήθηκε ή παρουσιάστηκε την προηγούμενη ώρα στην τάξη. Στόχος μας, λοιπόν, μετά και τη συζήτηση που προηγήθηκε, ήταν να

⁵ Βλ. το έγγραφο με τίτλο kondylo_orpseis_rwmiosynhs(d)_ef_tek στον Φάκελο Τεκμηρίων.

ανιχνεύσουμε σε αυτό το αρχικό στάδιο τις δικές τους αναπαραστάσεις για την Ελλάδα και τον πολιτισμό της.

Β' φάση (Κατά την ανάγνωση) (8 διδακτικές ώρες)

2^η ώρα

Ένας μαθητής εκπόνησε την ατομική εργασία που είχε ανατεθεί για το σπίτι σε ψηφιακή μορφή και την ανάρτησε στο Wiki⁶. Η εργασία αυτή αξιοποιήθηκε ως αφορμή για τη δεύτερη διδακτική ώρα. Σχολιάσαμε καταρχάς την επιλογή του να θέσει ως φόντο του κειμένου του την ελληνική σημαία, αλλά και τα σημεία που τόνισε στον λόγο που συνέγραψε. Θυμηθήκαμε τι είναι πολυτροπικό κείμενο, συζητήσαμε για τους τρόπους με τους οποίους η εικόνα σε ένα τέτοιο κείμενο που δημιουργούμε οι ίδιοι δεν αποβαίνει σε βάρος του λόγου, χάρη στην επιλογή του κατάλληλου χρώματος της γραμματοσειράς, και «διαβάσαμε» το πολυτροπικό κείμενο του μαθητή και τις αντιλήψεις που διατυπώνονται ή αναπαράγονται σε αυτό. Οι μαθητές ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με έννοιες, όπως «αναπαραστάσεις», «στερεοτυπικές αντιλήψεις» και συμφωνήσαμε ότι η εικόνα που έχει αποκρυσταλλώσει ο καθένας μας για διάφορα ζητήματα είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν όσων έχει διδαχθεί ή έχει ακούσει από την οικογένεια, τα διαβάσματα ή το σχολείο του. Ο ίδιος ο μαθητής που συνέγραψε το κείμενο υποστήριξε ότι ο στόχος και το είδος του συγκεκριμένου κειμένου τον οδήγησαν να αναπαραγάγει κάποιες αντιλήψεις δημοφιλείς στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό για τους Έλληνες και την Ελλάδα (υπεροχή αρχαιοελληνικού πολιτισμού, ήλιος, θάλασσες, τζατζίκι και σουβλάκι).⁷

⁶ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων τον φάκελο teknhria_2_logos_gia_Ellada το αρχείο 2a_logos_math_gia_ellada.doc.

⁷ Βλ. επίσης και μία ακόμη εργασία με το ίδιο θέμα (2b_logos_math_gia_Ellada.doc) στον φάκελο teknhria_2_logos_gia_Ellada

Σημειώνεται ότι οι μαθητές είχαν ζητήσει από προηγούμενο μάθημα να αλλάξει η σύνθεση των ομάδων σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο. Τους πρότεινα να χωριστούν οι ίδιοι σε ομάδες, όπως ήθελαν. Ήδη από την αρχή της διδακτικής ώρας οι μαθητές είχαν καταλάβει τις νέες θέσεις τους και είχαν αποφασίσει τα ονόματα των νέων ομάδων. Καθώς κανείς δεν παραπονήθηκε για την ένταξή του σε κάποια ομάδα, διατήρησα με ελάχιστες αλλαγές το προτεινόμενο σχήμα, θέλοντας να διαπιστώσω αν οι ομάδες θα λειτουργούσαν καλύτερα με τη σύνθεση που θα πρότειναν οι ίδιοι οι μαθητές. Όπως αποδείχθηκε, τα αποτελέσματα ήταν θετικά.

Στη συνέχεια, ανακοίνωσα στην ολομέλεια ότι κατά τις επόμενες διδακτικές ώρες θα μελετούσαμε την εικόνα που παρουσιάζει ο Ρίτσος –ο ποιητής το όνομα του οποίου φέρει το σχολείο μας– για την Ελλάδα, με αφορμή μια ποιητική του συλλογή, τα *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*. Στόχος ήταν να συμβάλει το τμήμα αυτό στη διοργάνωση μιας σχολικής γιορτής για τον ποιητή.

Καταρχάς, αντιδιαστείλαμε τους ήδη γνωστούς όρους «ανθολόγιο» ή «ανθολογία» με τον όρο «ποιητική συλλογή», καθώς οι μαθητές δεν είχαν ποτέ μέχρι εκείνη τη στιγμή μελετήσει στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος μια ολοκληρωμένη ποιητική συλλογή. Επέδειξα στους μαθητές την *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου* της Χρύσας Προκοπάκη από τις εκδόσεις «Κέδρος» και στη συνέχεια, την αυτοτελή έκδοση των *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδων της πικρής πατρίδας* από τον ίδιο εκδοτικό οίκο⁸. Προβλήθηκε, μάλιστα, στον διαδραστικό πίνακα ένα σύντομο PowerPoint με φωτογραφίες του εξώφυλλου και των σελίδων περιεχομένων, των ποιημάτων, των χειρογράφων του ποιητή και του κολοφώνα, ενώ οι μαθητές κλήθηκαν να εντοπίσουν τα στοιχεία που αντλούμε από καθένα από το εξώφυλλο,

⁸ Σημειώνω ότι από την πρώτη μέρα της μετονομασίας του σχολείου μας σε 4^ο Γυμνάσιο «Γιάννης Ρίτσος», με πρωτοβουλία του διευθυντή κ. Θεόδωρου Καρρά και τη στήριξη του συλλόγου διδασκόντων, υλοποιήθηκαν δράσεις που σχετίζονται με τον ποιητή: δημιουργία βιβλιοθήκης με το σύνολο του έργου του –από όπου προήλθαν και τα προαναφερθέντα βιβλία– έκθεση βιβλίου κλπ. Παράλληλα, δημιουργήθηκε και εμπλουτίζεται διαρκώς ιστοσελίδα για τον Γιάννη Ρίτσο. Έτσι, ο ποιητής είναι μονίμως “παρών” στη σχολική μας καθημερινότητα.

τον κολοφόνα κ.ο.κ. (τίτλος, όνομα συγγραφέα, τόπος και χρονολογία έκδοσης, εκδοτικός οίκος κλπ.). Οι μαθητές άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι τα ποιήματα που θα μελετούσαμε αποτελούν τμήματα ενός οργανικού συνόλου, μιας συλλογής. Τους ζήτησα, λοιπόν, κατά τη διαδικασία της ανάγνωσης, να διαπιστώσουν αν υπάρχει νοηματική σχέση μεταξύ των ποιημάτων και αλληλουχία που συνέχει όλη τη συλλογή, ενημερώνοντάς τους ότι την οριστική απάντηση θα την έδιναν σε επόμενο μάθημα.

Στη συνέχεια, οι μαθητές κλήθηκαν να εικάσουν γιατί η πατρίδα χαρακτηρίζεται στον τίτλο της συλλογής ως «πικρή» (μία μαθήτρια είχε, μάλιστα, θέσει το ερώτημα) και έτσι τους υπενθύμισα τον τόπο και χρόνο συγγραφής της συλλογής, που είχαμε εντοπίσει κατά την προβολή των εικόνων στον διαδραστικό πίνακα, διαβάζοντας το σχετικό σχόλιο του ποιητή (Προκοπάκη 2000: 451) και πληροφορώντας τους ότι στην [ιστοσελίδα του σχολείου μας](#) έχουν αναρτηθεί αποσπάσματα από βιβλία που αναφέρονται στις συνθήκες δημιουργίας της ποιητικής συλλογής που εξετάζουμε. (Κακλαμανάκη 1999:72, Κώττη, 1996: 158-9). Σημειώθηκε ότι η ιστοσελίδα του σχολείου μας μπορεί να προσφέρει αξιόπιστο υλικό, επικουρικό για όσα εξετάζονται στην τάξη.

Ακολούθησε σύντομη αναφορά στον όρο «[λιανοτράγουδα](#)», ενώ απαντήθηκε σύντομα και ερώτημα μαθήτριας σχετικά με τον όρο «ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος», τον οποίο η μαθήτρια εντόπισε στις αναρτημένες μελέτες για τα λιανοτράγουδα στην ιστοσελίδα του σχολείου.

Στη συνέχεια, ως εργασία για το σπίτι, ανατέθηκε σε καθεμιά από τις νέες ομάδες να εντοπίσει μέσα στη συλλογή και να συμπληρώσει τον πίνακα 1 με όσο το δυνατόν περισσότερες αναφορές που σχετίζονταν με το θέμα του [φύλλου εργασίας 2](#) που της είχε ανατεθεί (π.χ. αναφορές στο ελληνικό φυσικό περιβάλλον, στη

θηρσκευτική ζωή, στον Ρωμίο και τη Ρωμιοσύνη κλπ.)⁹. Πιο συγκεκριμένα, ζητήθηκε από κάθε μαθητή να διαβάσει για το επόμενο μάθημα στο σπίτι του (σε συνεννόηση πάντα με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του) τέσσερα από τα ποιήματα της συλλογής και να εντοπίσει σε αυτά τις αναφορές που σχετίζονταν με το θέμα που είχε ανατεθεί¹⁰ στην ομάδα του. Στόχος ήταν οι μαθητές να διαβάσουν κάποια από (ή όλα, αν επιθυμούσαν) τα ποιήματα της συλλογής πριν ακόμη ξεκινήσει η επεξεργασία τους στην τάξη και να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με τη θεματική της συλλογής και τις συγκεκριμένες αναπαραστάσεις του ελληνικού τοπίου και της Ρωμιοσύνης, λαμβάνοντας υπόψη τη συγκεκριμένη συγκυρία του χρόνου συγγραφής της. Οι μαθητές θα έπρεπε για την επόμενη διδακτική ώρα να προσκομίσουν το υλικό τους χειρόγραφο στην τάξη και να το θέσουν στη διάθεση της ομάδας και της ολομέλειας.

Οι ομάδες, αξιοποιώντας και την προηγούμενη συνεργασία τους στο Wiki, εργάστηκαν με ζήλο. Την ίδια κιόλας ημέρα είχαν φτιάξει η καθεμιά τη σελίδα της στο Wiki¹¹.

3^η ώρα

Οι μαθητές είχαν ήδη συμπληρώσει τον πίνακα του [φύλλου εργασίας 2](#), αντλώντας σχετικές αναφορές από τέσσερα ποιήματα της συλλογής (τα οποία είχε αναλάβει ο καθένας μετά από συνεννόηση με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του). Με κατευθυνόμενο διάλογο προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε το πλαίσιο δημιουργίας της συλλογής (εξετάζοντας τα ποιήματα 1, 17 και 18). Προγραμματικά, πρότεινα στα

⁹ Σημειώνεται ότι όλες οι εργασίες ήταν καταγεγραμμένες σε ένα φύλλο εργασίας, ώστε να εξασφαλίζεται η γενική τους εποπτεία από όλους τους μαθητές, αλλά και να μπορούν αυτοί να παρεμβαίνουν με σχόλιά τους στο Wiki, ανεξάρτητα από το θέμα που είχαν επεξεργαστεί στο πλαίσιο της ομάδας τους.

¹⁰ Γράφω «είχε ανατεθεί» και όχι «είχε αναλάβει», καθώς, για λόγους χρόνου, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες των ομάδων ανέθεσα ο ίδιος στην καθεμιά το θέμα που επρόκειτο να εξετάσει. Το ιδανικό θα ήταν, μάλλον, να επιλέξουν μόνες οι ομάδες το θέμα τους, ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη τις ιδιαίτερες κάθε φορά συνθήκες, κάτι τέτοιο δεν είναι πάντα εφικτό.

¹¹ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων στο έγγραφο `Kondylo_orpeis_rwmiosynhs(d)_ef_tek.doc` τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 3.

παιδιά έναν τρόπο ανάγνωσης των ποιημάτων (λειτουργία τίτλου, θέμα ποιήματος, λειτουργία των αντιθέσεων, επαναλήψεων, των μεταφορών, της αλληγορίας, καθώς και της συνομιλίας των ποιημάτων μεταξύ τους), αξιοποιώντας, όπου ήταν δυνατό, τις παρατηρήσεις των μαθητών που είχαν αναλάβει να επεξεργαστούν τα παραπάνω ποιήματα. Με άλλα λόγια, κατά την εξέταση κάθε ποιήματος, οι μαθητές παρενέβαιναν και παρέθεταν υλικό που είχαν αντλήσει από το συγκεκριμένο κάθε φορά ποίημα. Όπου, λοιπόν, ήταν απαραίτητο ακολούθησα μετωπική μέθοδο διδασκαλίας, καθώς διαπίστωσα ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου, που ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με την ποίηση, αντιμετώπισαν δυσκολίες στην προσέγγιση και κατανόηση του ποιητικού λόγου. Ως εργασία για το σπίτι ζητήθηκε η ανάλυση του πρώτου και του τελευταίου ποιήματος της συλλογής. Στόχος: η ατομική αξιολόγηση, αλλά και η ανατροφοδότηση σχετικά με το αν έγινε αντιληπτός ο τρόπος προσέγγισης που προτάθηκε.

Παράλληλα, ζήτησα να καταθέσει ο καθένας γραπτά στον πίνακα 1 της ομάδας του στο Wiki το υλικό που συνέλεξε κατά την επεξεργασία των ποιημάτων.

4^η ώρα

Η σελίδα του Wiki ήταν ανοικτή και προβαλλόταν στον διαδραστικό πίνακα όταν εισήλθαν οι μαθητές στην τάξη. Αξιολογήθηκε η έως εκείνη τη στιγμή συνεργασία των ομάδων. Οι τέσσερις από τις πέντε ομάδες επέδειξαν ενθουσιασμό για το νέο σενάριο και είχαν ήδη αρχίσει να εμπλουτίζουν τον χώρο συνεργασίας τους, το επονομαζόμενο μεταφορικά «παρτέρι» τους στον «κήπο» μας, όπως είχαμε ονομάσει το Wiki: Αρχισαν να ενσωματώνουν βίντεο των λιανοτραγουδών, αντλημένα από το YouTube, και φωτογραφικό υλικό (π.χ. φωτογραφίες της ελληνικής σημαίας, του Γιάννη Ρίτσου, του Παρθενώνα). Δημιούργησαν avatar στην ιστοσελίδα voki.com. Αρχικά, το avatar κάθε ομάδας εκφωνούσε ένα απλό καλωσόρισμα, μετά την παρέμβασή μου, όμως, τα avatar άρχισαν να «απαγγέλλουν» στίχους του Ρίτσου.

Έτσι, κάθε ομάδα άρχισε να δημιουργεί το πολυτροπικό της «κείμενο», το οποίο παρουσίαζε το δικό του ενδιαφέρον και αποκάλυπτε με τη σειρά του την αισθητική αλλά και αναπαραστάσεις των μελών της ομάδας για τον τόπο μας, είτε αυτές προϋπήρχαν είτε υποβλήθηκαν από την έως τότε πορεία του σεναρίου¹². Ωστόσο, στο σημείο αυτό δεν είχε ακόμη ξεκινήσει ουσιαστικός διάλογος πάνω στην ποιητική συλλογή και τις αναπαραστάσεις των μαθητών.

Δύο από τις ομάδες ήρθαν στο μάθημα αυτό έχοντας συμπληρώσει τους πίνακες του [φύλλου εργασίας 2](#), των άλλων δύο ομάδων ο πίνακας συμπληρώθηκε μόνο από το μέλος που τον σχεδίασε, ενώ η πέμπτη ομάδα εργάστηκε ελάχιστα.¹³

Στη συνέχεια, αναδιέταξα της ομάδες, επιλέγοντας ένα μέλος από καθεμιά ομάδα της προηγούμενης ώρας (φροντίζοντας αυτές να είναι ισοδύναμες). Στόχος ήταν να δοκιμαστεί η «μέθοδος των ειδικών». Σύμφωνα με αυτήν, ένα μέλος από καθεμιά από τις προηγούμενες ομάδες ενσωματώνεται σε μια καινούρια ομάδα. Έτσι, σε καθεμιά από τις καινούριες ομάδες υπήρχε πλέον ένα από τα μέλη της ομάδας Α' (που είχε μελετήσει το ζήτημα του ελληνικού τοπίου), ένα από τα μέλη της ομάδας Β' (που είχε μελετήσει τα ζητήματα των καθημερινών ανθρώπων και της θρησκευτικής πίστης) κ.ο.κ. Διανεμήθηκε το [φύλλο εργασίας 3](#), το οποίο πρότεινε μελέτη των ποιημάτων μέσω κάποιων αξόνων (για τους οποίους είχαν προϋποθέσει οι μαθητές κατά την προηγούμενη ώρα) και ζητήθηκε να συζητήσουν οι μαθητές τα ζητήματα του φύλλου αυτού για δεκαπέντε λεπτά μέσα στις καινούριες τους ομάδες και να συνεισφέρει ο καθένας ό,τι καλύτερο μπορεί με βάση τα ποιήματα και το θέμα το οποίο είχε μελετήσει στο προηγούμενο μάθημα. Κατά τη διάρκεια της

¹² Βλ. ό.π. τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 4 και 5.

¹³ Βλ. ό.π. τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 6.

επεξεργασίας¹⁴ αυτού του φύλλου εργασίας, παρείχα περαιτέρω διευκρινίσεις, όποτε μου το ζητούσαν οι μαθητές.

Τα ερωτήματα του φύλλου εργασίας 3 αποσκοπούσαν καταρχάς στην απόκτηση γνώσεων για τη λογοτεχνία και στην καλλιέργεια αντίστοιχων γραμματισμών. Στόχος μας, λοιπόν, ήταν να ξεκινήσει μέσα στις ομάδες διάλογος για τη χρήση, την αισθητική αξία και τη λειτουργία κάποιων σχημάτων λόγου και να αρχίσουν να αντιλαμβάνονται οι μαθητές τους τρόπους με τους οποίους εκμεταλλεύεται ένας λογοτέχνης την ποιητική λειτουργία της γλώσσας, ώστε να επι-κοινωνήσει τις ιδέες ή τα συναισθήματά του στους αναγνώστες του. Σημαντικό για την κατανόηση του χαρακτήρα και των στόχων όλης της συλλογής ήταν το πέμπτο ερώτημα, καθώς απαιτούσε να εντάξουν οι μαθητές κάθε ποίημα και να το ερμηνεύουν μέσα στα ιστορικά του συμφραζόμενα (δικτατορία).

Κατόπιν, οι ομάδες άρχισαν να ανακοινώνουν τις πρώτες τους εντυπώσεις για τα ποιήματα και τα θέματα που μελέτησαν. Φάνηκε εδώ η ανάγκη να είχε προβλεφθεί από το ωρολόγιο πρόγραμμα ενιαίο δίωρο. Το κουδούνι χτύπησε και είχαν προλάβει να πάρουν τον λόγο τρεις ομάδες και να σχολιάσουμε ενδεικτικά δύο ποιήματα. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι τα πέντε ερωτήματα που τέθηκαν ήταν πολλά. Πιστεύω ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα, ωστόσο, ήταν η έλλειψη γνώσεων υποδομής: τα παιδιά δεν ξεχωρίζουν, για παράδειγμα, εύκολα την περιγραφή από την αφήγηση και δεν γνωρίζουν τι είναι αλληγορία ή παρήχηση. Στόχος του σεναρίου αυτού, βέβαια, ήταν να αποκτήσουν αυτές τις γνώσεις για τη λογοτεχνία (και τους αντίστοιχους γραμματισμούς).

Το στοιχείο ήταν, επίσης, να συνεχιστεί η εργασία στο σπίτι, να αυτενεργήσουν οι ομάδες στον χώρο του Wiki, και τα δύο αυτά ποιήματα, καθώς και όσα συζητήθηκαν την προηγούμενη ώρα, να δείξουν στους μαθητές τον τρόπο με τον

---

¹⁴ Ζητήθηκε η επεξεργασία των πέντε πρώτων ερωτημάτων, που αφορούσαν τέσσερα ποιήματα για κάθε ομάδα.

ποίο θα προσεγγίσουν και τα υπόλοιπα λιανοτράγουδα. Οι δυσκολίες για την ευόδωση του στόχου αυτού ήταν αφενός ότι δεν επισκέπτονταν όλα τα παιδιά το Wiki με την ίδια ζέση και συχνότητα και αφετέρου ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου δεν έχουν ακόμη αποκτήσει αρκετές γνώσεις για τη λογοτεχνία ή τους απαιτούμενους γραμματισμούς, ώστε να αυτενεργούν και να επεξεργάζονται κάτι τόσο σύνθετο, όπως μια ποιητική συλλογή ενός εκπροσώπου της γενιάς του Τριάντα.

5^η ώρα

Συνεχίσαμε την εργασία που είχαμε ξεκινήσει κατά την προηγούμενη ώρα. Οι ομάδες έπαιρναν εκ περιτροπής τον λόγο και σχολίαζαν τα ποιήματα με βάση τα ερωτήματα-άξονες του [φύλλου εργασίας 3](#), αξιοποιώντας, παράλληλα, στοιχεία από τα δύο προηγούμενα φύλλα εργασίας. Δεν κατέστη δυνατό ούτε σε αυτήν τη διδακτική ώρα να αναφερθούμε σε όλα τα λιανοτράγουδα¹⁵. Ωστόσο, δόθηκε η ευκαιρία να ξεκαθαρίσουν οι μαθητές πολλά από τα ζητήματα που είχαν διατυπώσει ως απορίες στο προηγούμενο μάθημα, αλλά και να αντιληφθούν ότι τα δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της συλλογής αποτελούν ένα οργανικό όλον και συγκροτούν μια συλλογή με συγκεκριμένη στόχευση και χαρακτήρα. Οι μαθητές συνέκριναν τα μεμονωμένα ποιήματα που είχαν μελετήσει στο παρελθόν στα σχολικά ανθολόγια με ένα συνθετικό έργο και διατύπωσαν τις πρώτες τους παρατηρήσεις για την ύπαρξη ενός γενικού σχεδίου που ακολούθησε ο ποιητής και των ιδεών που συνέχουν τη συλλογή.

Για το σπίτι ζητήθηκε να γράψει ο καθένας στο Wiki την άποψή του για το εξής θέμα: «Ποιο λιανοτράγουδο μου άρεσε; Γιατί;» Από τους μαθητές που δεν είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο ζητήθηκε να καταθέσουν την επιλογή τους γραπτά. Επισκοπώντας τις σχετικές αναρτήσεις, κρίνω ιδιαίτερα ενθαρρυντικές τόσο τη

---

¹⁵ Ζήτησα από τα παιδιά για οποιαδήποτε απορία σχετικά με τα υπόλοιπα τραγούδια να ανοίξει σχετική συζήτηση στο Wiki. Άλλωστε, προσδοκούσαμε ότι τυχόν παρανοήσεις ή δυσχέρειες θα αναδεικνύονταν μέσω των παρουσιάσεων των τραγουδιών κατά την Τρίτη φάση της εργασίας μας και έτσι θα μπορούσαμε να τις συζητήσουμε.

συμμετοχή των μαθητών στη δραστηριότητα όσο και την ποιότητα των αναρτήσεων. Οι μαθητές εξέφρασαν τις προτιμήσεις τους, αιτιολογώντας τις απόψεις τους^{16,17}.

6^η ώρα

Οι ομάδες επανήλθαν στην αρχική τους μορφή. Ξεκινήσαμε με σύντομη συζήτηση για τις αναρτήσεις με τα αγαπημένα λιανοτράγουδα των μαθητών. Σχολίασα θετικά το γεγονός ότι με τις αναρτήσεις τους όλοι εξέφρασαν με πειστικότητα τις προτιμήσεις τους και τους υπενθύμισα ότι πολλές από αυτές οφείλονται τόσο στις προηγούμενες αναπαραστάσεις τους όσο και σε όλη τη συζήτηση που είχε προηγηθεί κατά τις προηγούμενες ώρες στην τάξη. Επίσης, επισημάνθηκε ως ιδιαίτερα θετικό το γεγονός ότι κάποιοι μαθητές επέλεξαν και σχολίασαν λιανοτράγουδα που δεν είχαν σχολιαστεί εκτενώς στην τάξη.

Μέχρι τώρα είχαμε αφήσει τον ποιητικό λόγο να μιλήσει αυτούσιος, χωρίς την καταλυτική επενέργεια της μουσικής. Από εδώ και πέρα μας ενδιέφερε να συνεξετάσουμε με τους μαθητές αν η μουσική μπορεί να επικουρήσει και να απογειώσει τον γραπτό λόγο (ή, πάλι, να μην τον υποστηρίξει επαρκώς και να τον βλάψει). Ακούστηκαν, μελοποιημένα από τον Μίκη Θεοδωράκη, τα δύο πρώτα από τα Λιανοτράγουδα («1. Αναβάφτιση» και «2. Κουβέντα με ένα λουλούδι») και άρχισε συζήτηση για τα συναισθήματα που τους γεννήθηκαν. Οι μαθητές ρωτήθηκαν αν έκριναν επιτυχημένη τη μελοποίηση, αν μετά την ακρόασή της κατανόησαν καλύτερα τα ποιήματα (το μήνυμα ή το ύφος του καθενός) και αν βίωσαν εντονότερα κάποια συναισθήματα. Επιπλέον, αναρωτηθήκαμε για τη σκοπιμότητα και τα αποτελέσματα της επιλογής να μελοποιηθούν τα ποιήματα αυτά τη συγκεκριμένη εποχή και αν μπορούν να «λειτουργήσουν» στις μέρες μας.

¹⁶ Θα είχε εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον να ανοίξουμε ακόμη μία σελίδα με το ερώτημα «Ποιο λιανοτράγουδο δε με συγκίνησε/δεν μου άρεσε/μου άρεσε λιγότερο. Γιατί;»

¹⁷ Βλ. ό.π. τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 7α.

Για το τελευταίο δεκάλεπτο της ώρας προβλήθηκαν αποσπάσματα από την ταινία «[Τα τραγούδια της φωτιάς](#)» του Νίκου Κούνδουρου. Συγκεκριμένα, το εισαγωγικό πλάνο από τη μεγάλη διαδήλωση στους δρόμους της Αθήνας κατά την πρώτη επέτειο των γεγονότων του Πολυτεχνείου (Νοέμβριος 1974-λίγο μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας) αλλά και απόσπασμα από τη μεγάλη συναυλία του Μίκη Θεοδωράκη, στην οποία παρουσιάστηκαν στην πρώτη μεταπολιτευτική συναυλία του συνθέτη τα *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας* μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού του αθηναϊκού κοινού. Ακούστηκαν, λοιπόν, τα «Εδώ το φως» (1.18.57-1.21.05) και «Τη Ρωμοσύνη μην την κλαις» (1.21.06-1.23.08). Οι μαθητές δήλωσαν εντυπωσιασμένοι από τον ενθουσιασμό του πλήθους, προσπάθησαν να εξηγήσουν την πηγή του και δήλωσαν ότι τους άρεσε η μελοποίηση των δύο συγκεκριμένων ποιημάτων.

Η συζήτηση αυτή προετοίμασε τα παιδιά για την εργασία που τους ανατέθηκε για το σπίτι: κάθε μαθητής θα έπρεπε να ακούσει από τρία ή τέσσερα τραγούδια της συλλογής στο YouTube. Ζητήθηκε να γίνει καταμερισμός της εργασίας στο πλαίσιο των ομάδων και μετά να ανοίξει στο Wiki η συζήτηση σχετικά με τα τραγούδια της συλλογής, που θα επιλέγονταν για να ακουστούν στη γιορτή μας, και σχετικά με τους λόγους της επιλογής τους¹⁸.

Παράλληλα, οι μαθητές ενημερώθηκαν ότι: α. μπορούσαν προαιρετικά να ακούσουν την [απαγγελία της Ρωμοσύνης από τον ίδιο τον Ρίτσο](#), ώστε να επιλέξουν το απόσπασμα από το ποίημα αυτό, το οποίο θα εντασσόταν στη γιορτή μας. β. Τους προτάθηκε, επίσης, να επισκεφθούν την [ιστοσελίδα του σχολείου](#) μας, για να αντλήσουν υλικό για τον Ρίτσο, που θα αξιοποιούσαμε στη γιορτή. Στόχος ήταν να συνηθίσουν να ανατρέχουν σε αποθησαυρισμένο ψηφιακό υλικό και να το αξιοποιούν.

---

¹⁸ Βλ. ό.π. τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 7β.

7^η ώρα

Μετά από ένα σύντομο σχόλιο για τις αναρτήσεις των μαθητών στο Wiki, σχετικά με τη μελοποίηση των ποιημάτων καθώς και με την απαγγελία της «Ρωμοσύνης» από τον Γιάννη Ρίτσο, ανατέθηκε εργασία μέσα στην τάξη. Σύμφωνα με το αρχικό σενάριο, η εργασία αυτή θα ήταν ομαδική. Επέλεξα να την εκπονήσει κάθε μαθητής για τριάντα πέντε περίπου λεπτά μέσα στην τάξη. Τίτλος της εργασίας: «Ποιες εικόνες της Ελλάδας και της ιστορικής της διαδρομής παρουσιάζει ο Ρίτσος στη συλλογή *Τα δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*; Να καταγράψεις τις έως τώρα παρατηρήσεις σου, για να συντάξεις την πρώτη μορφή του κειμένου που θα εκφωνηθεί στη γιορτή που θα διοργανώσουμε προς τιμήν του Γιάννη Ρίτσου στο σχολείο μας με τίτλο “Όψεις της Ρωμοσύνης στο έργο του Γιάννη Ρίτσου”». Στόχος της εργασίας ήταν αφενός η ατομική αξιολόγηση των μαθητών και αφετέρου η αποτίμηση της μέχρι εκείνη τη στιγμή πορείας της εργασίας μας. Από την εξέταση των γραπτών δοκιμίων των μαθητών διαπίστωσα ότι οι μαθητές είχαν ήδη αρχίσει να διαβάζουν τη συλλογή μέσα στα ιστορικά της συμφραζόμενα, ενώ ακολούθησαν (στις ομολογουμένως ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις τους) άξονες που προτάθηκαν από το σενάριό μας.¹⁹

Στο τέλος της ώρας συζητήθηκαν σύντομα η εκδοτική περιπέτεια και η πρόσληψη των λιανοτράγουδων από την εποχή της έκδοσής τους μέχρι σήμερα, με τη βοήθεια του [φύλλου εργασίας 4](#), και έγινε προσπάθεια να ερμηνευθεί η μεγάλη απήχησή τους κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης.

8^η ώρα

Στην αρχή της ώρας, διαβάστηκαν και σχολιάστηκαν δύο από τα κείμενα που έγραψαν τα παιδιά κατά την προηγούμενη ώρα. Καθώς, όμως, πλησιάζαμε προς το τέλος του τριμήνου και ήταν δεδομένη η υποχρέωση της αξιολόγησης των μαθητών

---

¹⁹ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων τα περιεχόμενα του υποφακέλου teknhria_8_eikones_ellados_lianotragouda_ergasia_taxh.

μέσα από ωριαίο διαγώνισμα παραδοσιακού τύπου, επέλεξα να προσεγγίσουμε μέσα στην τάξη κάποια από τα παράλληλα ποιήματα, για τα οποία το αρχικό σενάριο πρότεινε μια λιγότερο εξαντλητική προσέγγιση από αυτήν που τελικά επιχειρήθηκε. Παράλληλα, αναρτήθηκε στο Wiki το [φύλλο εργασίας 6](#), ώστε να έχουν τα παιδιά στη διάθεσή τους περισσότερα παράλληλα κείμενα για περαιτέρω μελέτη και ενδεχόμενη αξιοποίησή τους στις παρουσιάσεις τους για τα λιανοτράγουδα (ως ποιημάτων που συνομιλούν με τα λιανοτράγουδα και δίνουν εικόνες της Ελλάδας και του Ελληνισμού).

Καταρχάς, μελετήσαμε μέσα στην τάξη το κλέφτικο τραγούδι [Ένας αϊτός περήφανος](#). Μας δόθηκε, έτσι, η ευκαιρία να εμβαθύνουμε περισσότερο σε ζητήματα που είχαμε ήδη θίξει κατά την εξέταση των *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδων της πικρής πατρίδας*:

- στον αλληγορικό χαρακτήρα του ποιήματος και τη χρήση του μοτίβου του αϊτού,
- στον δεκαπεντασύλλαβο και άλλα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του δημοτικού μας τραγουδιού. Έγινε σύγκριση με τον τρόπο με τον οποίο αξιοποιείται ο δεκαπεντασύλλαβος στο πλαίσιο της επώνυμης ποιητικής δημιουργίας,
- στη διαλεκτική σχέση του Έλληνα με το φυσικό περιβάλλον και τον τόπο του.

Αποδείχθηκε ότι η επιλογή της περαιτέρω διερεύνησης κάποιων από τα θέματα που θίξαμε κατά την πρώτη ανάγνωση της ποιητικής συλλογής ήταν εύστοχη, καθώς μας δόθηκε η ευκαιρία να εμπλουτίσουν οι μαθητές, σε σχέση με το αρχικό σενάριο, τις «γνώσεις τους για τη λογοτεχνία».

Στο τέλος, οι ομάδες ενημερώθηκαν ότι κατά το τέλος της δεύτερης φάσης του σεναρίου μας επρόκειτο να εκπονήσουν παρουσιάσεις PowerPoint για τα λιανοτράγουδα. Για μια πρώτη ενημέρωσή τους, αναρτήθηκε στο Wiki το [Φύλλο εργασίας 5](#) με ενδεικτικούς άξονες για το περιεχόμενο των παρουσιάσεών τους. Προς

το παρόν, τους ζητήθηκε να επιχειρηματολογήσουν στη σελίδα της ομάδας τους για τα λιανοτράγουδα τα οποία θα ήθελαν να παρουσιάσουν, ενώ τους εξήγησα ότι οι επιλογές και οι προτιμήσεις τους θα γίνονταν σεβαστές, όσο ήταν δυνατό, κατά τον καταμερισμό των παρουσιάσεων.

9^η ώρα

Κατά την ώρα αυτή συνεχίσαμε με δύο ακόμη από τα παράλληλα κείμενα του αρχικού σεναρίου, το «[Τρελοβάπορο](#)» και τον «Ήλιο» του Οδυσσέα Ελύτη. Ακολουθήθηκε η ίδια μέθοδος διδασκαλίας με την προηγούμενη ώρα. Στόχος ήταν να ανιχνεύσουμε πώς συνομιλούν τα ποιήματα μεταξύ τους και ποιες εικόνες της Ελλάδας επανέρχονται σε αυτά.

Σημειώνεται ότι η επιλογή για την εξέταση δύο ακόμη ποιημάτων με τον παραδοσιακό τρόπο, παρά τα όσα προέβλεπε το αρχικό σενάριο, εκτός από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, υπαγορεύτηκε και από το εξής γεγονός: είχαμε προγραμματίσει σε συνεργασία με τον καθηγητή της Πληροφορικής²⁰, κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης εβδομάδας μαθημάτων, να ξεκινήσει η ομαδική επεξεργασία τριών λιανοτράγουδων από κάθε ομάδα σε μορφή PowerPoint με άξονα το [φύλλο εργασίας 5](#). Οι εργασίες αυτές θα εκπονούνταν ως έναν βαθμό στο εργαστήριο, κατά την ώρα του μαθήματος της Πληροφορικής και θα αποτελούσαν στοιχείο αξιολόγησης και για το μάθημα αυτό. Τελικά, το μάθημα αυτό και η ανάθεση των εργασιών μετατέθηκαν για την επόμενη εβδομάδα, λόγω εκπαιδευτικής επίσκεψης της τάξης στη βυθισμένη πολιτεία του αρχαίου Ασωπού. Ως εκ τούτου, στους μαθητές γνωστοποιήθηκαν απλώς (με φωτοτυπία και μέσω του Wiki) τα λιανοτράγουδα με τα οποία έπρεπε να ασχοληθεί η ομάδα τους. Ο καταμερισμός των ποιημάτων στις ομάδες έγινε με βάση τις προτιμήσεις που εξέφρασαν στο Wiki, αλλά και με γνώμονα το θέμα με το οποίο είχε ασχοληθεί κάθε ομάδα κατά τη

---

²⁰ Πρόκειται για τον συνάδελφο Απόστολο Καφετζή, ΠΕ 19, τον οποίον ευχαριστώ και από αυτήν τη θέση για τη συνεργασία.

συμπλήρωση του [φύλλου εργασίας 2](#). Οι μαθητές άρχισαν να επεξεργάζονται τις εργασίες αυτές από την επόμενη εβδομάδα είτε κατά τη διάρκεια του μαθήματος της Πληροφορικής είτε στον εξωσχολικό χρόνο, γνωρίζοντας ότι θα έπρεπε να τις αναρτούν στο Wiki σταδιακά και να τις βελτιώνουν, λαμβάνοντας υπόψη τους τα σχόλια των συμμαθητών και του διδάσκοντος.

10^η ώρα

Αφόρμηση για το μάθημά μας αποτέλεσε η εκπαιδευτική επίσκεψη που προαναφέρθηκε. Συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της εκδρομής επισκεφθήκαμε αρχαίο λατομείο, το οποίο βρισκόταν σε έναν λόφο και κοιτάξαμε από εκεί το τοπίο που απλωνόταν στα πόδια μας, που έμοιαζε αρκετά με το τοπίο που περιγράφει ο Γ. Ρίτσος στο ποίημα «[Ο τόπος μας](#)». Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, καλέσαμε τους μαθητές να ανακαλύψουν τα σημάδια της ανθρώπινης παρουσίας στη βυθισμένη πολιτεία (υπολείμματα κεραμικής, ερείπια κτιρίων, ανάγλυφες παραστάσεις) και να αναλογιστούν τη σχέση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος²¹.

Η συζήτηση πάνω στο ποίημα συνεχίστηκε· οι μαθητές ανακάλυψαν με τη διακριτική καθοδήγηση του διδάσκοντος, με ποιον τρόπο συνομιλούν τα *Δεκαοχτά λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, που γράφτηκαν στο Παρθένι της Λέρου τον Σεπτέμβριο του 1968 με το ποίημα «Ο τόπος μας», που γράφτηκε τον Δεκέμβριο του 1967, λίγους μήνες μετά την επιβολή της δικτατορίας στον ίδιο τόπο εξορίας του ποιητή. Μοτίβα, εικόνες και αναφορές από το προγενέστερο ποίημα επανέρχονται και αναπτύσσονται διεξοδικότερα στην ποιητική συλλογή. Από τα παραπάνω έγινε αντιληπτό ότι ένα ποίημα πρέπει να το αντιμετωπίζουμε ως προϊόν της εποχής του, λαμβάνοντας υπόψη την *ιστορικότητά* του.

---

²¹ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων, στο έγγραφο kondylo_opseis_rwmiosynhs(d)_ef_tek.doc τα τεκμήρια υπ' αριθμόν 7β.

Είχε πλέον έρθει ή ώρα να περάσουμε σε έναν από τους δυσκολότερους στόχους που είχαμε θέσει με το αρχικό σενάριο, να εξετάσουμε το ζήτημα της ελληνικότητας στην ποίηση του Ρίτσου ως ποιητή της Ρωμιοσύνης²². Προβλήθηκαν στον διαδραστικό πίνακα μελέτες που είναι αναρτημένες στην ιστοσελίδα του σχολείου μας. Σχολιάστηκαν επιλεγμένα αποσπάσματά τους για το ζήτημα αυτό, αλλά και για την επιλογή του Ρίτσου να γράφει με επιμελημένο τρόπο τα χειρόγραφα του «σαν τα χειρόγραφα των βυζαντινών καλόγερων» (<http://gym-peir-spartis.lak.sch.gr/oldsite/ritsos.htm>). Ένας παράπλευρος στόχος της εργασίας αυτής ήταν να αναδειχθεί ο τρόπος αξιοποίησης έγκυρου ψηφιακού υλικού, που βρίσκεται αναρτημένο σε μια ιστοσελίδα.

Ως εργασία για το σπίτι, ανατέθηκε να επιλέξει κάθε μαθητής ή μαθήτρια εναλλακτικά μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:

1. Ζωγραφίζω με οδηγό ένα από τα λιανοτράγουδα, ώστε η ζωγραφιά να χρησιμοποιηθεί στην παρουσίασή του που ετοιμάζει η ομάδα μου.
2. Γράφω το δικό μου λιανοτράγουδο με τον ίδιο στόχο.
3. Γράφω κείμενο με τίτλο: «Ένα παιδί του 2013 βλέπει τη σημερινή Ελλάδα μέσα από τα Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας του Ρίτσου».

Σημειώνεται ότι κατά τον αρχικό σχεδιασμό του σεναρίου προβλεπόταν να υλοποιηθούν οι παραπάνω εργασίες μέσα στην τάξη κατά την τρίτη φάση. Ωστόσο, η πορεία υλοποίησής του κατέστησε αναγκαία τη συγκεκριμένη αλλαγή.

Τέλος, οι ομάδες, που ήδη είχαν αρχίσει να επεξεργάζονται τις παρουσιάσεις τους για τα λιανοτράγουδα, ενημερώθηκαν ότι θα παρουσίαζαν από ένα η καθεμιά κατά το επόμενο μάθημα.

---

²² Βλ. σχετικά Spanos, William. 1975.

Γ' Φάση: Μετά την ανάγνωση (2 ώρες)

11^η και 12^η ώρα

Παρουσιάστηκαν και αξιολογήθηκαν οι ατομικές εργασίες που προαναφέρθηκαν. Σημειώνεται ότι τα περισσότερα παιδιά προτίμησαν να ζωγραφίσουν με οδηγό κάποιο από τα λιανοτράγουδα, κάποια έγραψαν ένα ποίημα και μόνον ένα επέλεξε την πλέον απαιτητική εργασία, να δει, δηλαδή, τη σύγχρονη πραγματικότητα υπό το πρίσμα των λιανοτράγουδων²³.

Στη συνέχεια, ξεκίνησε η παρουσίαση κάποιων λιανοτράγουδων από τις ομάδες, που συνεχίστηκε και κατά το πρώτο μισό της δωδέκατης και τελευταίας ώρας του σεναρίου. Στις παρουσιάσεις αυτές αναδείχθηκε, όπως ήταν φυσικό, η ιδιαίτερη ανάγνωση του τόπου μας και των ανθρώπων του· αυτή που εμείς επιλέξαμε να δείξουμε, παραπέμποντας σε συγκεκριμένα ποιήματα (π.χ. «Ρωμιοσύνη» του Ρίτσου) ή μελέτες (π.χ. Spanos, William. 1975). Σημειώνεται ότι οι ομάδες συνέχισαν να αναρτούν σταδιακά τις εργασίες τους και να τις επεξεργάζονται στο Wiki και μετά τη λήξη του σεναρίου²⁴. Οι εργασίες αυτές αναρτήθηκαν στη συνέχεια στην ιστοσελίδα του σχολείου και θα αξιοποιηθούν στη γιορτή για τον Γιάννη Ρίτσο²⁵.

Στο δεύτερο μισό αυτής της ώρας αξιολογήσαμε συνολικά την εργασία των ομάδων (θετικότερα από το προηγούμενο τρίμηνο) και προχωρήσαμε σε ανακεφαλαίωση όσων συζητήθηκαν. Κάλεσα τους μαθητές να αναλογιστούν κατά πόσο άλλαξαν ή επιβεβαιώθηκαν, μετά από αυτό το σενάριο, οι *Εικόνες τους για την Ελλάδα*. Συμφωνήσαμε ότι η ανάγνωση που επιχειρήθηκε μέσα από το σενάριό μας ήταν μία μόνο από τις πολλές δυνατές προσεγγίσεις του θέματος, αυτή που εμείς

²³ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων τα περιεχόμενα του υποφακέλου tekmhria_9.

²⁴ Βλ. ό.π. τον υποφάκελο tekmhria_10_parousiaseis_g_fash.

²⁵ Στο αρχικό σενάριο προβλεπόταν να δημιουργηθούν το PowerPoint, η αφίσα και το πρόγραμμα της εκδήλωσης (έστω επί χάρτου). Τα παιδιά θα αποφάσιζαν ποιο από το υλικό που τα ίδια δημιούργησαν θα αξιοποιούνταν για τη γιορτή. Τελικά, λόγω έλλειψης χρόνου, οι εργασίες αυτές αναβλήθηκαν, ώστε να υλοποιηθούν, όταν τελικά πραγματοποιηθεί η εκδήλωση, που, λόγω ανωτέρας βίας, προγραμματίστηκε για το επόμενο διδακτικό έτος.

προτεινάμε στηριγμένοι κυρίως στην οπτική του Γιάννη Ρίτσου. Αναστοχαστήκαμε, λοιπόν, πάνω στον τίτλο του σεναρίου («Όψεις της Ρωμοσύνης») και επανήλθαμε σε έναν από τους στόχους που είχαν τεθεί εξ αρχής: να θυμίσουμε ότι η λογοτεχνία, όπως και οι υπόλοιπες καλλιτεχνικές και πολιτισμικές δημιουργίες του ανθρώπου, μας οδηγεί σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ανάγνωσης της πραγματικότητας που μας περιβάλλει. Εμείς ως αναγνώστες οφείλουμε να στεκόμαστε κριτικά απέναντι σε καθεμιά από τις αναγνώσεις που μας προτείνονται. Με τον τρόπο αυτό είμαστε διπλά κερδισμένοι: δε μένουμε απλοί καταναλωτές ιδεών, στάσεων και σχημάτων λόγου, αλλά μεταβαλλόμαστε σε κριτικά υποκείμενα τόσο των λογοτεχνικών έργων όσο και των διαμεσολαβημένων προσεγγίσεών τους.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

[Το βίντεο](#) με το οποίο θα ασχοληθούμε σήμερα είχε προβληθεί κατά την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας (2004). Ας το παρακολουθήσουμε προσεκτικά και στη συνέχεια ας συζητήσουμε στο πλαίσιο της ομάδας μας τα παρακάτω ερωτήματα, για να συμπληρώσουμε το φύλλο εργασίας 1.

1. Με ποιο σκοπό δημιουργήθηκε η συγκεκριμένη ταινία; Ποιοι ήταν οι αποδέκτες του συγκεκριμένου προϊόντος;
2. Ποιες εικόνες της Ελλάδας πέρασαν μπροστά από τα μάτια μας; Ας τις καταγράψουμε, αφού τις κατατάξουμε σε κατηγορίες (π.χ. εικόνες από τη σύγχρονη καθημερινότητα).
3. Σε ποιες από τις παραπάνω κατηγορίες έδωσε έμφαση ο δημιουργός της ταινίας; Για ποιους λόγους;
4. Αν δημιουργούσατε εσείς μια αντίστοιχη ταινία, τι θα αλλάζατε (τι θα προσθέτατε, τι θα αφαιρούσατε, τι θα τονίζατε;)
5. Ας σχολιάσουμε το ρόλο της μουσικής στη συγκεκριμένη ταινία.
6. Ας καταγράψουμε στο Wordle.net τα συναισθήματα που γεννήθηκαν στον καθένα μας (χρησιμοποιούμε τρία έως πέντε ουσιαστικά, που να τα αποτυπώνουν).

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

ΟΜΑΔΑ Α΄

Ας εστιάσουμε την προσοχή μας στα στοιχεία του ελληνικού φυσικού περιβάλλοντος (τοπίο, χλωρίδα, πανίδα) που εντοπίζουμε στα ποιήματα. Καταγράφουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε στον Πίνακα 1

ΟΜΑΔΑ Β΄

Ας εστιάσουμε την προσοχή μας στις αναφορές των ποιημάτων στους απλούς καθημερινούς ανθρώπους αυτού του τόπου, καθώς και στη θρησκευτική πίστη και λατρεία τους. Καταγράφουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε στον Πίνακα 1.

ΟΜΑΔΑ Γ΄

Σε ποιες ιστορικές περιόδους από τη διαχρονική πορεία του Ελληνισμού αναφέρεται άμεσα ή έμμεσα ο ποιητής; Πριν απαντήσουμε, ας αναζητήσουμε στοιχεία στο διαδίκτυο, ώστε να ανασυνθέσουμε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γράφτηκε η ποιητική συλλογή που εξετάζουμε.

Στη συνέχεια, καταγράφουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε στον Πίνακα 1.

ΟΜΑΔΑ Δ΄

Ας εντοπίσουμε τις αναφορές στη Ρωμιοσύνη, την ελευθερία, το λαό, και στην Ελλάδα που υπάρχουν στα δεκαοχτώ λιανοτράγουδα. Επίσης, ας εντοπίσουμε σε ποια αντικείμενα με συμβολική σημασία αναφέρεται ο ποιητής. Καταγράφουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε στον Πίνακα 1.

ΟΜΑΔΑ Ε΄

Ας επικεντρώσουμε την προσοχή μας στην ηχητική διάσταση των ποιημάτων που εξετάζουμε (λέξεις που δηλώνουν ήχο κλπ.). Στη συνέχεια, καταγράφουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε στον Πίνακα 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κάθε ομάδα μπορεί να κατασκευάσει έναν παρόμοιο πίνακα στο Wiki, ώστε να είναι δυνατή η συζήτηση πάνω στα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν και η περαιτέρω επεξεργασία τους από το σπίτι.

ΟΜΑΔΑ.....

ΘΕΜΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ.....

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ	ΣΤΙΧΟΣ, ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ	ΣΧΟΛΙΑ, ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα με την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

1. Σε ποια ποιήματα της συλλογής είναι έντονο το περιγραφικό στοιχείο, πού υπάρχουν αρκετά αφηγηματικά στοιχεία και σε ποια συνοψίζονται ιδέες ή σχόλια του ποιητή;
2. Ας προσέξουμε καλύτερα τον τίτλο κάθε ποιήματος. Ποιοι από τους τίτλους μάς βοηθούν να εστιάσουμε την προσοχή μας στο θέμα του ποιήματος που επιγράφουν; Ποιοι από τους τίτλους φωτίζουν καλύτερα το περιεχόμενο;
3. Υπάρχουν παρηγήσεις σε κάποιους από τους στίχους των ποιημάτων που μελετήσαμε;
4. Ποιο είναι το κυρίαρχο σχήμα λόγου σε καθένα από τα ποιήματα αυτά; Ας απαντήσουμε, λαμβάνοντας υπόψη τη λειτουργία του ή το αισθητικό αποτέλεσμα του. (Φυσικά στο ερώτημα αυτό ενδιαφέρει να καταγραφούν οι απόψεις και οι διαφωνίες σας).
5. Ποια στοιχεία ή ποιήματα της συλλογής μας θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε αλληγορικά; Πριν απαντήσουμε, ας μην ξεχάσουμε ότι η συλλογή γράφτηκε κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας.
6. Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος. Ας αναλύσουμε μετρικά ένα από τα ποιήματα της ομάδας μας.

Τα ποιήματα που θα εξετάσει κάθε ομάδα είναι:

ΟΜΑΔΑ Α:

1, 2, 8 και 15

ΟΜΑΔΑ Β:

5, 6, 9 και 16

ΟΜΑΔΑ Γ:

3, 10, 14 και 17

ΟΜΑΔΑ Δ:

4, 11, 13 και 18

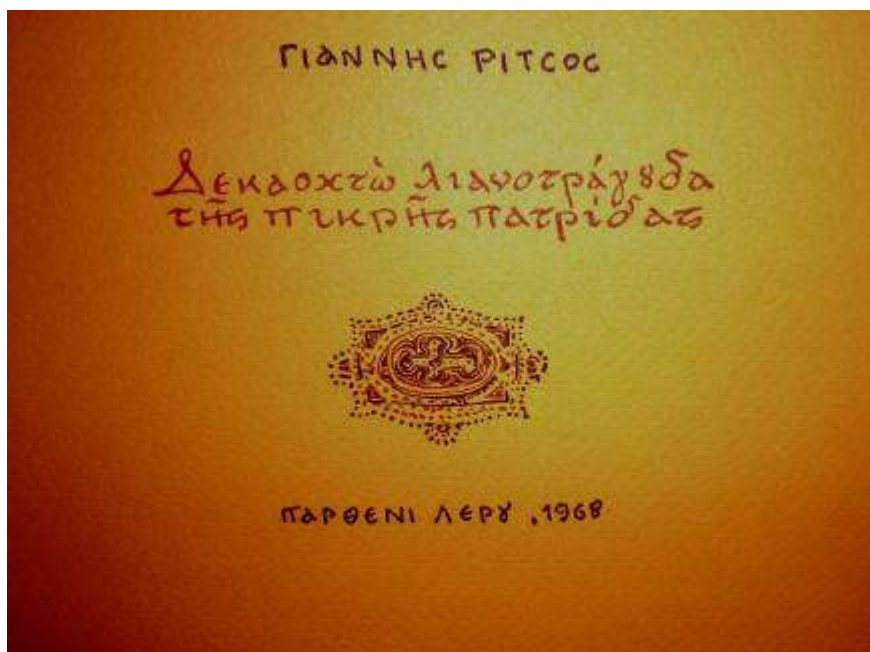
ΟΜΑΔΑ Ε:

1, 7, 12 και 18

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

Η ιστορία ενός βιβλίου και η πορεία του μέσα στο χρόνο

Στοιχεία και περιγραφή της έκδοσης στο:

Αικατερίνη Μακρυνικόλα, *Βιβλιογραφία Γιάννη Ρίτσου 1924-1989*. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη). Αθήνα 1993.

Γιάννης Ρίτσος, Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας, κόσμημα του Γιάννη Ρίτσου, Κέδρος, Ιούλιος 1973.

(Διαστάσεις βιβλίου) 11,50 X 17 εκ., σ[ελίδες]. 40 χ[ωρίς] αρ[ίθμηση] + 8 λ[ευκές].

Ραμμένο με κλωστή στο κέντρο. Τα ποιήματα στοιχειοθετημένα στις πρώτες σελίδες του βιβλίου, ακολουθούνται από φωτογραφική αναπαραγωγή του χφ.[=χειρόγραφου]. - Αντίτυπα 3000.

Εκδόσεις /ανατυπώσεις της συλλογής «Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας»

ΕΚΔΟΣΗ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΩΝ
1 ^η	Ιούλιος 1973	3.000
2 ^η	Σεπτέμβριος 1973	4.000
3 ^η	Δεκέμβριος 1973	4.000
4 ^η	Γενάρης 1974	4.000
5 ^η	Σεπτέμβριος 1974	4.000
6 ^η	Μάιος 1976	3.000
7 ^η	Φεβρουάριος 1978	2.000
8 ^η	Μάρτιος 1980	4.000
9 ^η	Φεβρουάριος 1982	3.000
10 ^η	Μάρτιος 1982	4.000
11 ^η	Ιούνιος 1987	3.000
13 ^η	Ιούνιος 1995	3.000

Από τον Αύγουστο του 1989 κυκλοφορεί ο συγκεντρωτικός τόμος *Ποιήματα 1963-1972, τόμος Ι*, όπου εμπεριέχεται η συλλογή μας.

Η συλλογή έχει μεταφραστεί στην ιταλική, ισπανική, αγγλική, γαλλική, εβραϊκή, ρωσική, ουκρανική, περσική, τουρκική και γερμανική γλώσσα.

Ας συζητήσουμε για την απήχηση που είχε η συλλογή στο αναγνωστικό κοινό, λαμβάνοντας υπόψη τον παραπάνω πίνακα.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 5

Κατασκευάζουμε με την ομάδα μας μια παρουσίαση (.ppt) για καθένα από τα 18 Λιανοτράγουδα

Ενδεικτική μορφή και περιεχόμενο της παρουσίασης:

- 1^η διαφάνεια: Αριθμός και τίτλος ποιήματος.
- 2^η διαφάνεια: Φωτογραφία χφ και τυπωμένου βιβλίου, αν είναι διαθέσιμη.
- 3^η διαφάνεια: Το ποίημα σε ψηφιακή μορφή.
- 4^η-5^η διαφάνεια: Ποιο είναι το θέμα και το περιεχόμενο του ποιήματος (νόημα). Για τι μας μιλά το ποίημα; Ποιες εικόνες της Ελλάδας αντλούμε από αυτό; Μήπως είναι αλληγορικό;
- 6^η διαφάνεια: Σχολιά μας με βάση το [φύλλο εργασίας 3](#), δοσμένα σε κουκίδες.
- 7^η διαφάνεια: Ποιον στίχο του ποιήματος θα βάζαμε στον κήπο μας; Γιατί;
- 8^η διαφάνεια: Τι μας έκανε εντύπωση; Ποια εικόνα θα ζωγραφίζαμε με βάση το ποίημα; Με τι χρώμα θα «ζωγραφίζαμε» το ποίημα, με βάση τον χαρακτήρα του;
- 9^η διαφάνεια. Το ποίημα μελοποιημένο (αρχείο ήχου). Σύντομο σχόλιο για το χαρακτήρα της μελοποίησης: αποδίδει το περιεχόμενο; Έχει επικό χαρακτήρα; Λυρικό; Άλλο;
- 10^η διαφάνεια: Βιβλιογραφία, δικτυογραφία.
- 11^η διαφάνεια: Όνομα ομάδας.

ΑΞΙΖΕΙ ΝΑ ΠΡΟΣΕΞΟΥΜΕ...

- Προσθέτουμε όσες ακόμη διαφάνειες κρίνουμε απαραίτητο με στοιχεία που αντλούμε από την ιστοσελίδα μας και άλλες πηγές Δεν ξεχνάμε στο τέλος να αναφέρουμε από πού έχουμε αντλήσει το υλικό μας.
- Αν έχουμε γράψει ή ζωγραφίσει κάτι εμπνευσμένο από το ποίημα είναι ευπρόσδεκτο.

- Προσέχουμε να μην παραφορτώσουμε τις διαφάνειες με υλικό ούτε την παρουσίαση με πολύ βαριά αρχεία.
- Προσοχή στο φόντο και στη γραμματοσειρά. Να αποφεύγετε να χρησιμοποιείτε ως φόντο φωτογραφίες!
- Καλό είναι να μην εκφράζεστε με απόλυτο τρόπο. Προσοχή στην ορθογραφία και τη στίξη!

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 6

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΠΟΥ «ΣΥΝΟΜΙΛΟΥΝ»

ΜΕ ΤΑ «ΔΕΚΑΟΧΤΩ ΛΙΑΝΟΤΡΑΓΟΥΔΑ»

Να συζητήσετε με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας σου και ας διαλέξει ο καθένας σας δύο από τα παρακάτω ποιήματα.

Αφού ορίσετε ποια ποιήματα θα διαβάσει ο καθένας, να τα μελετήσετε και να απαντήσετε στην παρακάτω ερώτηση:

Ποια στοιχεία ή αναφορές των ποιημάτων αυτών σου θύμισαν τις εικόνες από την Ελλάδα και τη Ρωμιοσύνη, όπως τις εξετάσαμε στα «Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας»; Πώς «συνομιλούν» τα «Λιανοτράγουδα» με τα παρακάτω ποιήματα;

ΚΝΑ Α΄ Γυμνασίου

Δημοτικό τραγούδι, Ένας αϊτός περήφανος

Ρίτσος, Γιάννης, Τζιτζίκια στήσαν το χορό

ΚΝΑ Γ΄ Γυμνασίου

Ελύτης, Οδυσσέας, Το Άξιον Εστί

Ρίτσος, Γιάννης, Αρχαίο θέατρο

Σεφέρης, Γιώργος, Με τον τρόπο του Γ.Σ.

ΚΝΑ Α΄ Λυκείου

Δημοτικό τραγούδι, Της νύχτας οι αρματολοί

ΚΝΑ Β΄ Λυκείου

Ρίτσος, Γιάννης, Η Ρωμοσύνη

Ρίτσος, Γιάννης, Ο τόπος μας

Παράλληλα κείμενα

Ελύτης, Οδυσσέας, Ο ήλιος

Ελύτης, Οδυσσέας, Το τρελοβάπορο

Z. ΆΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Για μια διαφορετική πορεία υλοποίησης του σεναρίου βλ. Ιωάννης Κονδυλόπουλος, Όψεις της Ρωμοσύνης: σχεδιάζοντας μια γιορτή για τον Γιάννη Ρίτσο, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Α΄ Γυμνασίου, 2012.

H. ΚΡΙΤΙΚΗ

Η διατήρηση του παραδοσιακού τρόπου αξιολόγησης και στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών στο μάθημα της λογοτεχνίας (που εφαρμόστηκε πιλοτικά σε 68 γυμνάσια της χώρας κατά τα σχολικά έτη 2011-12 και 2012-13) εξέτρεψε σε κάποιον βαθμό το σενάριο από τον αρχικό του σχεδιασμό: δύο τουλάχιστον από τις διδακτικές ώρες της δεύτερης φάσης αφιερώθηκαν σε μετωπική διδασκαλία, με στόχο να τεθεί ανακεφαλαιωτικό διαγώνισμα παραδοσιακού τύπου. Η μετωπική διδασκαλία θεωρήθηκε απαραίτητη, καθώς διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου δε διέθεταν τις απαραίτητες γνώσεις υποδομής, αλλά και την απαιτούμενη εξοικείωση με τους τρόπους προσέγγισης και ερμηνείας του ποιητικού λόγου. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί μαθητές νιώθουν ανασφάλεια μπροστά στο ενδεχόμενο να εξεταστούν με το παραδοσιακό διαγώνισμα σε κάποιο ποίημα που δεν έχει αναλυθεί με λεπτομέρειες στην τάξη. Δεν έχουν αντιληφθεί ότι το ουσιώδες στο μάθημα των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας είναι περισσότερο η κατάκτηση λογοτεχνικών/αναγνωστικών γραμματισμών παρά η παροχή έτοιμης γνώσης, που αναπαράγει την ερμηνευτική προσέγγιση του διδάσκοντος ή κάποιων μελετητών.

Επιπλέον, οφείλω να επισημάνω ότι τα παιδιά κατά τις τελευταίες εβδομάδες του τριμήνου (οπότε τίθενται διαγωνίσματα στα περισσότερα γνωστικά αντικείμενα) αραιώσαν τις επισκέψεις και παρεμβάσεις τους στο Wiki του μαθήματος, λόγω έλλειψης χρόνου, όπως, άλλωστε, δήλωσαν τα ίδια. Ο αρχικός δημιουργικός ενθουσιασμός υποχώρησε: διδάσκων, μαθητές (και γονείς, φαντάζομαι) έτρεχαν ασθμαίνοντας πίσω από τα διαγωνίσματα. Κατά τις πρώτες εβδομάδες υλοποίησης

του σεναρίου, ωστόσο, το Wiki αξιοποιήθηκε δημιουργικά και αποτέλεσε συνεργατικό χώρο μάθησης και ανταλλαγής απόψεων.

Συνοψίζοντας, ο αρχικός σχεδιασμός και η φιλοσοφία του σεναρίου, καταστρατηγήθηκαν εν μέρει, ιδίως όσον αφορά στις διδακτικές πρακτικές. Έτσι, σε πολλά σημεία ο ρόλος του διδάσκοντα ήταν περισσότερο καθοδηγητικός από όσο είχε αρχικά προβλεφθεί, ενώ πολλές από τις ομαδικές εργασίες μέσα στην τάξη ανατέθηκαν τελικά ως ατομικές εργασίες (κυρίως στο σπίτι). Βέβαια, ούτε η μετωπική διδασκαλία ούτε η ευελιξία και η προσαρμογή στις συγκεκριμένες απαιτήσεις του εκάστοτε τμήματος είναι απορριπτές· αντίθετα, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις επιτυχίας των στόχων της διδασκαλίας. Σύμφωνα, ωστόσο, με όσα προαναφέρθηκαν, αναδείχθηκε για μια ακόμη φορά η ανάγκη να αλλάξει το υπάρχον πλαίσιο αξιολόγησης του μαθήματος. Τα σεναρία διδασκαλίας φιλοδοξούν να αναμορφώσουν τις διδακτικές μεθόδους και πρακτικές. Αυτό δεν μπορεί, όμως, να πραγματοποιηθεί εύκολα, όσο το παραδοσιακό διαγώνισμα εξακολουθεί να αποτελεί ουσιαστικά τον μόνο θεσπισμένο τρόπο της τελικής αξιολόγησης, οδηγώντας σε συμπεριφοριστικές πρακτικές και μεθόδους διδασκαλίας. Το δημιουργικό σχολείο, όμως, το οποίο ευαγγελίζονται τα νέα προγράμματα σπουδών, απαιτεί και στον τομέα της τελικής αξιολόγησης των μαθητών ελευθερία, φαντασία και, προπαντός, άνεση χρόνου. Όσο αυτές οι προϋποθέσεις δεν εξασφαλίζονται, οι στόχοι για ένα σχολείο ανοιχτό και δημιουργικό θα υπονομεύονται εν τη γενέσει τους.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βελουδής, Γ. (επιμ.). 1977. *Γιάννη Ρίτσου, Επιτομή. Ιστορική Ανθολόγηση του ποιητικού του έργου*. Αθήνα: Κέδρος.

Διαλησμάς, Στ. ⁴1984. *Εισαγωγή στην ποίηση του Ρίτσου*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

Η λέξη 182 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2004). Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο.

Κακλαμανάκη, Ρ. 1999. *Γιάννης Ρίτσος. Η ζωή και το έργο του*. Αθήνα: Πατάκης.

Κώττη, Α. 1996. *Γιάννης Ρίτσος. Ένα σχέδιασμα βιογραφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μακρυνικόλα, Αικ. 1993. *Βιβλιογραφία Γιάννη Ρίτσου 1924-1989*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη).

Πρεβελάκης, Π. [1980] 1992. *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος. Συνολική Θεώρηση του έργου του*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Προκοπάκη, Χρ. 2000. *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*. Αθήνα: Κέδρος.

Spanos, W. 1975. Το ύφος ως ιστορική μνήμη στη «Ρωμιοσύνη» του Γιάννη Ρίτσου, μτφρ. Ρ. Κακλαμανάκη. Στο *Γιάννης Ρίτσος. Μελέτες για το έργο του*, 75-102. Αθήνα: Διογένης.

Φρυδάκη, Ευ. 2009. *Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και μετανεωτερικής σκέψης*. Αθήνα: Κριτική.